

UN „SEMICENTENAR AL DACIEI” ÎN ANII 157-158?

Mihai Bărbulescu

În 1998, într-o sinteză de istorie a României, observăm „faptul că amfiteatrul de la Porolissum a fost reconstruit în anul 157..., că un an mai târziu se repară la Ulpia Traiana Sarmizegetusa termele și amfiteatrul ..., că în același an 158 la Apulum se pare că s-a inaugurat un apeduct ... demonstrează că au existat perioade extrem de favorabile pentru edilitarismul provinciei, când Roma a investit mult în asemenea lucrări publice”¹.

Documentele epigrafice la care făceam aluzie sunt următoarele:

1. Inscripție din Porolissum²: IMP(erator) CAES(ar) T(itus) AEL(ius) HADRI/ANVS ANTONINVS AVG(ustus) PI(VS) P(ontifex) M(aximus) TRIB(uniciae) POT(estatis) XX IMP(erator) II CO(n)S(ul) / IIII P(ater) P(atriae) AMPHITEATRVM VETVS/TATE DILAPSVM DENVO FE/CIT CVRANTE TIB(erio) CL(audio) QVINTI/LIANO PROC(uratore) SVO. Prin urmare, împăratul Antoninus Pius, în anul 157, a refăcut amfiteatrul. Este vorba de refacerea în piatră a amfiteatrului de lemn construit sub Hadrian³.

2. Ulpia Traiana Sarmizegetusa, ștampilă circulară pe tegulă⁴: TERTVLLO ET SACERDOTE [CO(n)S(ulibus)] / IVL(ius) ALEXAND(er) FEC(/it). Conține numele meșterului Iulius Alexander și al consulilor Sextus Sulpicius Tertullus și Quintus Tineius Sacerdos Clemens, din anul 158. Au fost descoperite mai multe exemplare, din care unele la amfiteatru. Pe baza acestora, C. Daicoviciu a presupus că în 158 amfiteatrul, ori numai acoperișul acestuia, a fost reparat⁵. Király Pál datase însă, pe temeiul acestei ștampile construirea amfiteatrului⁶. Mai recent, analizând și monedele descoperite în amfiteatru, Dorin Alicu consideră că în anul 158 s-a reconstruit în piatră amfiteatrul de la Ulpia Traiana Sarmizegetusa, adică vechiul amfiteatru de lemn și parțial din piatră, construit sub Traian⁷.

Prin urmare, ambele amfiteatre, de la Porolissum și Ulpia Traiana Sarmizegetusa, au fost reconstruite în piatră practic deodată, în anii 157-158.

Aceeași ștampilă s-a descoperit și în termele de la Ulpia Traiana Sarmizegetusa, M. Macrea presupunând că și acest edificiu, construit probabil sub Hadrian, a fost reparat ori reamenajat în anul 158⁸.

Ștampila circulară de pe materialul tegular descoperit în amfiteatru și la termele

¹ Bărbulescu 1998, p. 76.

² CIL III, 836.

³ Bajusz 1997, p. 95.

⁴ IDR, III/2, 558.

⁵ Daicoviciu 1938, p. 396-403.

⁶ Király 1894, p. 128.

⁷ Alicu 1997, p. 100-101.

⁸ Macrea 1969, p. 422, citând CIL, III, 8077, 1 a, b.

din Ulpia Traiana Sarmizegetusa este, prin formă și conținut, un unicat în Dacia. Nici o altă ștampilă a vreunui producător particular din Dacia nu este rotundă și nici nu menționează consulii. Este evident că ștampila vine din afara provinciei, probabil din Italia, unde se cunoaște o asemenea *officina*⁹. Nicolae Branga a observat, cu dreptate, că era un nonsens să exporti produse tegulare din Italia în Dacia, astfel încât este mai verosimil să admitem că la Ulpia Traiana Sarmizegetusa a funcționat, temporar, o „sucursală” a officinei italice¹⁰.

3. Inscripție din Apulum¹¹: I(ovi) O(ptimo) M(aximo) / ET CONSESSVI DEO/RVM DEARVMQVE / PRO SALVTE IMPERII / ROMANI ET VIRTUTE / LEG(ionis) XIII G(eminae) SVB M(arco) STATIO / PRISCO CONSVLE DE/SIGNATO DEMONSTR(antibus) / IPSIS AQVAS APERIEN/DAS PER L(ucium) AVRELIVM / TROPHIVM PO/NENTE[M] SIGNVM IO/VIS ET ARAM P(ecunia) S(ua) F(ecit). Așadar, pentru că zeii i-au arătat locul de unde izvorăște apa, un oarecare L. Aurelius Trophimus a ridicat un monument pentru IOM și pentru adunarea zeilor și zeițelor. Nu credem că este vorba de amenajarea unei simple fântâni, ci mai degrabă de un apeduct, chiar dacă nu e numit, iar textul este destul de ambiguu, dar prea e oficial monumentul, făcut *pro salute imperii Romani et virtute legionis XIII Geminae sub Marco Statio Prisco, consule designato*. Așadar, un eventual apeduct la Apulum s-a inaugurat în același an 158.

Ținând seama de raritatea inscripțiilor din Dacia databile cu precizie, acest mic lot de epigrafe din anii 157-158, atestând diferite activități edilitare la Porolissum, Apulum și Ulpia Traiana Sarmizegetusa, ne apare ca excepțional.

„Gruparea” inscripțiilor ar putea să fie fortuită ori să se datoreze unor situații speciale, unor evenimente din anii respectivi. Nu credem că întâmplarea poate să joace un asemenea rol care, pe deasupra, mai este și unic în epigrafia Daciei, în sensul că o situație asemănătoare nu s-a repetat. Prin urmare, dacă respingem arbitrariul, rămâne să găsim o explicație.

Cea dintâi explicație posibilă se prefigurează în relație cu un conflict militar, mai mult ori mai puțin presupus, care s-ar fi produs în Dacia, ori la hotarele ei, prin anii 157-158. Construirea ori repararea unor edificii publice ar fi fost urmarea acelor evenimente.

Constantin Daicoviciu amintea despre o incursiune a dacilor sub guvernatorul lui Statius Priscus, a cărei consecință ar fi fost „împărțirea în trei” a provinciei¹². Primul care discută mai pe larg despre pericolele care au amenințat Dacia în 156-157 este M. Macrea. Făcând referire la trei diplome militare din 13 decembrie 157 (?), 8 iulie 158 și 27 septembrie 159 (?)¹³ descoperite la Tibiscum, Cristești și, respectiv, la Domașnea, din care rezulta aducerea în Dacia, din cauza luptelor împotriva dacilor liberi, a unor trupe din alte provincii, Mihail Macrea trăgea concluzia: „masivele și repetatele lăsări la vatră sunt poate un indiciu despre nevoia lăsării imediate la vatră a soldaților al căror stagiul era

⁹ Branga 1980, p. 132-133, nr. 12.

¹⁰ Branga 1980, p. 133.

¹¹ IDR, III/5, 185.

¹² Daicoviciu 1945, p. 97.

¹³ IDR, I, DiplID XV, DiplID XVI, DiplID XVII.

împlinit și care erau epuizați ca urmare a violenței luptelor”¹⁴. Dar la 11 august 106 lăsarea la vatră a unor militari a fost înțeleasă, dimpotrivă, ca semn al terminării războiului romano-dac sau, cel puțin, a unei situații favorabile romanilor pe teatrul de luptă. Nu se fac lăsări la vatră în plin conflict. În locul „Sub Cununi”, din apropierea Grădiștei Muncelului, s-a descoperit un altar închinat Victoriei, pentru sănătatea împăratului Antoninus Pius, de către legatul Daciei Superior, M. Staius Priscus¹⁵. Mihail Macrea presupunea existența acolo a unui loc de cult, a unui sanctuar unde se aduceau anual jertfe, pentru comemorarea victoriei lui Traian, motiv pentru care și-ar fi așezat altarul și M. Staius Priscus, învingătorul dacilor liberi prin 157-158¹⁶. În sprijinul conflictului din anii 157-158, s-a menționat și îngroparea tezaurilor monetare de la Vișea (ultimele monede din 156) și Sălașuri (ultimele monede din 158)¹⁷. Alte tezaururi care sfârșesc cu monede de la Antoninus Pius (Dâmbău, Bereni și Cristești) nu pot fi puse în relație cu aceste evenimente, ultimele monede din acele tezaururi fiind emise cu câțiva ani înainte¹⁸.

Comentând ștampilele circulare din anul 158, N. Branga crede că materialele tegulare respective erau „necesare reconstrucției edificiilor publice menționate, avariate grav cu ocazia tulburărilor din anul 158”¹⁹.

Observăm că, din aproape în aproape, presupusul conflict din 157-158 a devenit, în viziunea unor istorici – prin distrugerii pretutindeni, la Porolissum, la Ulpia Traiana Sarmizegetusa – mai grav decât atacurile din vremea războaielor marcomanice, ori decât războiul cu carpii al lui Filip Arabul!

Constantin C. Petolescu este mult mai rezervat în postularea unui conflict militar în anii 157-158: în primul rând, diploma de la Domașnea se datează cu cinci ani mai devreme decât se credea, adică în 154; titlurile de *Germanicus* și *Dacicus*²⁰ i-au fost atribuite eronat împăratului Antoninus Pius în inscripții africane²¹, astfel încât „nu deținem date sigure pentru a afirma că Dacia intracarpatică a fost afectată de aceste evenimente pe timpul lui Antoninus Pius.”²²

Chiar în cazul existenței unei confruntări militare în acei ani, ea a fost presupusă mai degrabă la frontierele vestice ale Daciei, lupte cu dacii liberi și cu iazigii²³, astfel încât nu pare să existe o relație de cauzalitate între o stare de război și lucrările de la Porolissum, Apulum și Ulpia Traiana.

¹⁴ Macrea 1969, p. 55; despre aceleași evenimente și cam cu aceeași argumentație Piso 1993, p. 71; Bărbulescu 1998, p. 55; Bărbulescu 2001 a, p. 80; Husar 2002, p. 381-382; Ruscu 2003, p. 123-124; Nemeth 2005, p. 51.

¹⁵ IDR, III/3, 276.

¹⁶ Macrea 1969, p. 55.

¹⁷ Macrea 1969, p. 55; Chișescu 1971, p. 401-410.

¹⁸ Suciu 2000, p. 77-81, 126-128.

¹⁹ Branga 1980, p. 133; cf. Bărbulescu 2001 a, p. 80: „Oricum, dacă nu se datorează altor considerente, marile lucrări edilitare din anii 157 și 158... ar putea fi consecința reinstaurării păcii în Dacia”.

²⁰ Kienast 1996, p. 135.

²¹ Gostar 1975, p. 643.

²² Petolescu 2000, p. 306-307.

²³ Benea 1985, p. 142.

Mai mult, amfiteatrul de la Porolissum a fost refăcut în anul 157 deoarece era *vetustate dilapsum*, cum menționează inscripția²⁴, nu pentru că ar fi fost distrus violent. De altfel, și săpăturile arheologice au constatat o desfacere a amfiteatrului de lemn pentru a fi înlocuit cu acela din piatră, fără să se amintească, de pildă, urme de incendiere. Când, la Ulpia Traiana Sarmizegetusa, este nevoie să se refacă templul lui Liber Pater în urma distrugerilor provocate de război (probabil războiul marcomanic), inscripția spune explicit că templul fusese „nimicit prin foc de dușmani” (*a vi hostium exustos*)²⁵.

A doua explicație, pe care o susținem cu titlul de ipoteză, este „aniversarea” – tocmai prin anii 157-158 – a semicentenerului ocupării Daciei și a devenirii sale provincie romană, prilej cu care, printr-o activitate edilitară susținută, Roma și-a arătat bunăvoința față de provincia traiană.

Ce s-ar fi putut comemora și în ce formă?

Prea puțin probabil că s-ar fi aniversat actul de întemeiere al provinciei Dacia. În primul rând, nu știm când s-a emis acea „constituție provincială” pentru Dacia. Se afirmă, fără a exista dovezi, că Traian a emis *lex provinciae* în sejurul său dacic postbelic, adică până în primăvara anului 107²⁶. Dar *lex provinciae* (confirmare legală a anexării), cunoscută mai degrabă ca „aducerea în stare de provincie” (*redacta in formam provinciae*), putea să fie emisă la câțiva ani după cucerire²⁷.

În epocă se aniversau întemeierea Romei (*natalis Urbis*), fondarea (*natales*) unor temple, precum și zilele de naștere ale împăraților și membrilor familiilor imperiale, ziua urcării pe tron a împăraților²⁸. În diferitele calendare locale se înscriau aniversările întemeierii unor orașe²⁹, ori comemorarea unor evenimente deosebite din viața orașelor³⁰.

În calendarele armatei, ca în *Feriale Duranum*³¹ (calendarul cohorței XX *Palmyrenorum* de la Dura Europos, din vremea lui Severus Alexander), vedem celebrarea nu doar a întemeierii Romei, nu doar a zilelor de naștere ale împăraților, ci și a unor victorii importante, cum ar fi victoria lui Traian asupra parților. *De aceea credem că, în cazul Daciei, se comemora nu atât „întemeierea provinciei”, cât victoria lui Traian asupra dacilor, iar forma acestei comemorări nu putea fi decât una religioasă.* Existau monumente speciale care menționau victoriile, spre aducere aminte. În *Fasti Capitolini*, care erau așezate pe arcul triumfal al lui Augustus din forul roman, apar înscrise victoriile,

²⁴ CIL, III, 836.

²⁵ IDR, III/2, 11.

²⁶ Macrea 1969, p. 25, 29. Despre diversele măsuri hotărâte de Traian pentru Dacia în primele luni (primul an) după cucerire, vezi și Bărbulescu 2001, p. 59-65.

²⁷ Freeman 1998, p. 30-47. Pentru *lex provinciae* exemplele literare și epigrafice la Freeman, n. 9.

²⁸ DA, IV, 1, p. 3, s.v. *natalis dies*.

²⁹ La Cyrene fondarea orașului se comemora prin sărbătoarea *Astydomia* (DA, I, 1, p. 504, s.v. *Astydomia*).

³⁰ La Atena se comemora la 12 august restabilirea democrației de către Thrasybul (403 î.d.Hr.) prin sărbătoarea *Charisteria Eleutherias* (DA, I, 2, p. 1099, s.v. *Charisteria Eleutherias*).

³¹ Helgeland 1978, p. 1481-1484.

începând cu două triumfuri ale lui Romulus din 753 î.d.Hr., până la triumful african al lui Lucius Cornelius Balbus, din anul 19 î.d.Hr.³². Arcurile triumfale în sine, ori monumentele triumfale de felul celui de la Tropaeum Traiani erau destinate, printre altele, să păstreze memoria unor evenimente deosebite. Pe arcul lui Traian de la Benevent, ridicat în 114, o friză de sub atic reprezenta triumful dacic al împăratului³³, iar Columna din forul traianic de la Roma perpetua, prin imagini, epeopea războaielor și a victoriei.

În Dacia, victoria lui Traian se aniversa probabil anual, printr-o ceremonie religioasă la altarul de la „Sub Cununi”, lângă Grădiștea Muncelului, un loc sacru, un „Tropaeum Traiani” *sui generis*. Nici nu este de conceput ca lângă capitala regatului dac ce dăduse atât de furcă romanilor, să nu fi existat un monument comemorativ. Așa se explică de ce tot la „Sub Cununi”, un alt guvernator al Daciei, câțiva ani mai târziu, repetă gestul lui Statius Priscus din 158. L. Aemilius Carus, guvernator consular prin 173-175³⁴, așează acolo un altar închinat *Apollini Augusto*³⁵.

Nu-i exclus ca la aniversarea unei cifre „rotunde”, a semicentenarului, manifestările să se fi multiplicat în provincie și să se fi diversificat în forme, inclusiv prin dotarea cu edificii publice care să marcheze atenția Romei față de provincia întemeiată de Traian.

Dar comemorau romanii în mod deosebit asemenea momente, aveau noțiunea „cifrei rotunde”?

Dacă ar fi să judecăm după jocurile seculare³⁶, noțiunea nu le era străină.

Au existat două „serii” de jocuri seculare, provenite din cele două înțelesuri ale noțiunii de *saeculum*: un secol ritual de 110 ani, marcând renașterea poporului roman, și un secol istoric de 100 ani, marcând viața Romei³⁷.

Primul se referea la schimbarea generațiilor. În acest sens un nou *saeculum* putea fi sărbătorit doar după ce murea ultimul supraviețuitor al erei precedente. Sensul lui *saeculum* este legat de durata maximă a vieții unui om, de trecerea unei generații; pentru etrusci *saeculum* are 110 ani, pentru latini – 100 de ani. Aceste jocuri seculare, instituite de Valerius Publicola, primul consul după expulzarea Tarquinilor, s-au ținut în 17 î.d.Hr., sub Augustus, în 88 d.Hr., sub Domitian (adică la 104 ani după acelea ale lui Augustus) și în 204 d.Hr., sub Septimius Severus, adică la 116 ani după acelea ale lui Domitian și la 220 de ani după acelea ale lui Augustus). Vedem aici de două ori un *saeculum* de 110 ani.

Jocurile seculare pentru aniversarea întemeierii Romei au fost instituite de Claudius, socotindu-se că un *saeculum* înseamnă 100 de ani din viața Romei. Acesta l-a acuzat pe Augustus că n-a calculat corect³⁸. Se serbau la 21 aprilie, cu sacrificii, spectacole de teatru

³² Künzl 1988, p. 57-60.

³³ Künzl 1988, p. 28.

³⁴ Piso 1993, p. 105.

³⁵ IDR, III/3, 275.

³⁶ DA, IV, 2, p. 987-997, s.v. *Saeculares ludi*, *Saeculum* (J.-A. Hild); RE, 1 A, c. 1696-1720, s.v. *Saeculares ludi* (Nilsson); RE, Suppl., V, 1931, p. 620-621, s.v. *Ludi publici* (Habel).

³⁷ Ch. Guittard, *Les limites imparties à la vie des hommes et des cités à Rome et en Etrurie: les siècles*, comunicare la Simpozionul Internațional *Millénaire: peur et religion*, Tenerife, 2000.

³⁸ Suetonius, Claudius, XXI.

și de circ. Jocurile seculare au avut loc în anii 47 (sub Claudius), 147 (sub Antoninus Pius) și 248. Acestea din urmă au marcat mileniul Romei.

Mileniul Romei a fost sărbătorit cu mare fast la 4 martie 248 de Filip Arabul, cu spectacole, jocuri de gladiatori, prezentări și masacru de animale sălbatice etc. timp de trei zile și trei nopți. După cronologia lui Varro noul mileniu începuse la 21 aprilie 247. *Ludi saeculares* au fost însoțite de emiterea de monede, în anii 248 și 249, cu legendele *Saeculares Augg.*, *Aeternitas Augg.*, *Saeculum Novum*³⁹.

Monumentele onorifice pentru Filip Arabul înălțate în 248 în Dacia, mai cu seamă în sud (două la Romula⁴⁰ și unul la Slăveni⁴¹) sunt de pus în legătură cu finalul victorios al războiului împotriva carpilor, dar totodată ele se suprapuneau peste dovezile de loialism prilejuite de mileniul Romei; aici am înscris mai ales monumentul pentru Filip Arabul, din care se păstrează inscripția de pe soclu, pus la Ulpia Traiana Sarmizegetusa, de conciliul provinciei în același an 248⁴², fără nici o aluzie la starea de război.

Dar și perioade mai scurte decât un secol aveau semnificațiile lor. *Decennalia* (ca și *quinguennalia*, *quindecennalia* ori *vicennalia*) sunt sărbători publice în Imperiul roman. Cel dintâi care le menționează pe monede este Antoninus Pius: legenda *primi decennales* apare pe o monedă din 148⁴³. Arcul lui Septimius Severus de la Roma este construit în 203, când nu a fost nici un triumf al împăratului, dar se sărbătorea *decennalia*, adică aniversarea a zece ani de domnie (Cassius Dio, 77, 1, 1-5)⁴⁴. *Aurum oblatitium* era plătit de senatori împăratului nu numai la urcarea pe tron, ci și la aniversarea a cinci, zece ori 15 ani de domnie⁴⁵.

Au fost actele din 157-158 evergesii imperiale ori guvernatoriale, au fost inițiate de Roma ori de conciliul provinciei, în ce măsură au fost susținute financiar de împărat și în ce măsură finanțarea a revenit provincialilor, respectiv orașelor? La aceste întrebări nu putem răspunde. Nu este exclus ca o inițiativă imperială să se fi transformat, în realitate, într-o obligație pentru orașe, dusă la bun sfârșit prin fondurile acestora. Fără îndoială că locuitorii provinciei se bucurau de edificiile publice cu care erau dotate centrele importante din Dacia, fără să fie la fel de încântați când erau puși să contribuie bănește, ori în alt chip, la ridicarea lor. Două inscripții cu conținut identic, descoperite la Ulpia Traiana Sarmizegetusa⁴⁶, îl laudă pe P. Furius Saturninus, guvernator al Daciei Superior prin 159-161, pentru că „i-a ușurat de poveri” (*oneribus relevaverit*) pe locuitorii provinciei. Nu aflăm despre ce fel de poveri este vorba și nici de ce anii guvernării lui Furius Saturninus au părut mai ușori. Dar am putea întrevădea aici o aluzie la cheltuielile mari prilejuite de emulația constructivă din anii 157-158, din vremea lui Statius Priscus, predecesorul lui Furius Saturninus⁴⁷.

³⁹ RIC, IV, 3, 116.

⁴⁰ IDR, II, 324, 327.

⁴¹ IDR, II, 500.

⁴² IDR, III/2, 81.

⁴³ DA, II, 1, p. 33-34, s.v. *Decennalia* (E. Babelon).

⁴⁴ Künzl 1988, p. 62.

⁴⁵ DA, I, 1, p. 579, s.v. *Aurum oblatitium* (G. Humbert).

⁴⁶ IDR, III/2, 93-94.

⁴⁷ Piso 1993, p. 75 crede că prin *onera* trebuie înțelese obligațiile de aprovizionare cu cereale și corvezi legate de transport, la care Statius Priscus i-a supus pr provinciali în timpul crizei din 158.

Ipoteza noastră privitoare la marcarea semicentenarului victoriei lui Traian, a existenței Daciei ca provincie romană, ar trebui să se verifice, în mod logic, cu o marcarea similară a centenarului.

O inscripție din Ulpia Traiana Sarmizegetusa⁴⁸ – care potrivit titlaturilor imperiale se datează între anii 200 și 209 – menționează că Septimius Severus și fiii acestuia au ctitorit o lucrare importantă, așadar într-un răstimp care corespunde cu aniversarea centenarului provinciei. Opera respectivă nu este numită în inscripție, fiindcă placa era montată pe acea construcție. Recent, s-a presupus că orificiile semicirculare care sunt săpate în laturile plăcii ar dovedi că monumentul ar fi fost plasat pe un apeduct, așadar acesta ar fi construcția dăruită de împărați orașului⁴⁹.

Dacă urmărim dedicațiile votive ale guvernatorilor din Dacia, și anume dedicațiile cu caracter public, dovezile de loialism politic față de împărat, dedicațiile cu formule de tip *pro salute imperatoris* sau pentru divinități cu epitetul *Augustus*, *Augusta*, constatăm că primul care face asemenea dedicații este tocmai Statius Priscus, la „semicentenarul” Daciei. El închină nu mai puțin de cinci monumente votive în sănătatea împăratului, la Apulum⁵⁰, la Sub Cununi⁵¹, la Ampelum⁵² și la Germisara⁵³. Alte dedicații similare (votive cu caracter oficial, nu privat) din partea unor guvernatori sunt rare, câte una de la P. Calpurnius Proculus, la Apulum (prin 162-164)⁵⁴, de la Tib. Iulius Flaccinus, la Apulum (prin 164-168)⁵⁵, de la L. Aemilius Carus, la Sub Cununi (prin 173-175)⁵⁶, de la C. Iulius Maximianus, la Apulum (prin 208-210)⁵⁷ și de la Q. Iulius Licinianus, la Apulum (prin 237-238)⁵⁸.

Excepție face doar un singur legat consular, Claudius Gallus, care dedică la Băile Herculane un altar lui Hercules *pro salute Imperatorum*⁵⁹ și un altul la Voislova, tot pentru o divinitate militară, lui Mars *pro salute Imperatorum*⁶⁰. Or, întâmplarea face – sau poate că nu este întâmplare – ca legatul consular Claudius Gallus să se aple în fruntea Daciilor între 205 și 207⁶¹, exact la împlinirea unui secol de la victoria lui Traian. Apariția unui monument la Voislova este insolită. Oricum, deocamdată, este unica epigrafă care s-a descoperit acolo (într-un presupus burgus roman?). Dacă observăm însă poziția Voislovei, în Porțile de Fier ale Transilvaniei, ca și probabila identificare (a Voislovei ori a localității

⁴⁸ IDR, III/2, 21.

⁴⁹ Diaconescu, Bota 2004, p. 498-499.

⁵⁰ IDR, III/5, 185.

⁵¹ IDR, III/3, 276.

⁵² IDR, III/3, 306.

⁵³ IDR, III/3, 241; Piso 1993, p. 67.

⁵⁴ IDR, III/5, 73.

⁵⁵ IDR, III/5, 317.

⁵⁶ IDR, III/3, 275.

⁵⁷ IDR, III/5, 427.

⁵⁸ IDR, III/5, 429.

⁵⁹ IDR, III/1, 57.

⁶⁰ IDR, III/1, 271.

⁶¹ Piso 1993, p. 162-166.

apropiate Marga) cu *Pons Augusti* (evident, aluzie la Traian!), atunci gestul guvernatorului Gallus devine explicabil: altarul închinat zeului războiului era depus, la un secol de la victorie, pe locul unor crâncene bătălii.

Firește, „dovezile” epigrafice ale marcării centenarului Daciei romane sunt destul de modeste. Dar nici nu era necesar ca la 206 manifestările să fi atins amploarea de la semicentelar. La urma urmei, Antoninus Pius era nepotul lui Traian, în timp ce Septimius Severus întemeiase o altă dinastie.

Chiar dacă „aniversarea semicentenarului” cuceririi Daciei rămâne o ipoteză, este, evident, o ipoteză seducătoare.

A „semi-centenary” of Dacia in the years 157-158?

(Summary)

A few inscriptions stand witness for the great construction works that took place between 157-158 A.D.: the reconstruction of the amphitheatre from Porolissum, in 157 (CIL, III, 836), the reconstruction in stone (or only the repair) of the amphitheatre from Sarmizegetusa and some of the thermae in the same city, in 158 AD (a stamp mentioning the names of the consuls, IDR III/2, 558) the inauguration of an aqueduct in Apulum in the same year (IDR, III/5, 185).

An explanation for this amount of work could be the recovery of the province after a presumed war against the free Dacians and the Iazygi, between 157-158, during the government of M. Statius Priscus. But there are few clues for the existence of that war.

Our hypothesis sees in this constructive fever of the years 157-158 the 50 year anniversary of the victory of Traianus against the Dacians and of the foundation of the Roman province of Dacia. The local Roman calendars mention the commemoration of the founding of cities, and the religious calendars of the army mentioned the armed victories, near the commemoration of the founding of Rome or the birthday of emperors. The *Ludi seculars* and *decennalia* prove that the Romans marked their anniversaries at „round figures”. Statius Priscus, the governor during the „semi-centenary” and Claudius Gallus, governor during the centenary of Traian’s victory, are the dedicators of some votive monuments of public character *pro salute imp.*, the last with two dedications from the years 205-207 for military deities (Hercules and Mars).

BIBLIOGRAFIE

- Alicu 1997 Alicu, D., *Ulpia Traiana Sarmizegetusa. Amfiteatrul*, I, Cluj-Napoca.
- Bajusz 1997 Bajusz, I., *Inscripția CIL, III, 836 și realitatea arheologică, în Civilizația romană în Dacia* (ed. M. Bărbulescu), Cluj-Napoca, p. 92-101.
- Bărbulescu 1998 Bărbulescu, M., *De la începuturile civilizației la sinteza*

- românească, în *Istoria României*, Ed. Enciclopedică, București, p. 7-139.
- Bărbulescu 2001 Bărbulescu, M., *Trajan et la „découverte” de la Dacie*, în *Transylvanian Review*, X, 2, Cluj-Napoca, p. 59-65.
- Bărbulescu 2001 a Bărbulescu, M., *Istoria politică, în Istoria Românilor. II. Daco-romani, romanici, alogeni*, București, p. 73-97.
- Benea 1985 Benea, Doina, *Numerus Maurorum Tibiscensium. Contribuții la istoria trupelor de mauri din Dacia*, în *Banatica*, VIII, p. 139-154.
- Brange 1980 Branga, N., *Urbanismul Daciei romane*, Timișoara.
- Chițescu 1971 Chițescu, Maria, *Tezaure romane ascunse pe vremea lui Antoninus Pius în Dacia*, în *SCIV*, 22, 3, p. 401-410.
- Daicoviciu 1938 Daicoviciu, C., *Sarmizegetusa (Ulpia Traiana) în lumina săpăturilor*, în *ACMIT*, IV, 1932-1938, p. 353-413.
- Daicoviciu 1945 Daicoviciu, C., *La Transylvanie dans l'Antiquité*, Bucarest.
- Diaconescu, Bota 2004 Diaconescu, Al., Bota, Em., *Epigraphy and archaeology: the case of two recently excavated Nymphaea from Colonia Dacica Sarmizegetusa*, în *Orbis Antiquus. Studia in honorem Ioannis Pisonis*, Cluj-Napoca, p. 470-501.
- Freeman 1998 Freeman, Ph., *On the Annexation of Provinces to the Roman Empire*, în *Classics Ireland*, 5, p. 30-47.
- Gostar 1975 Gostar, N., *Les titres impériaux Dacicus Maximus et Carpicus Maximus*, în *Actes de la XIIe Conférence internationale d'études classiques „Eirene” Cluj 1972*, București, p. 643-649.
- Helgeland 1978 Helgeland, J., *Roman Army Religion*, în *ANRW*, II, 16.2, p. 1470-1505.
- Husar 2002 Husar, A., *Din istoria Daciei romane I. Structuri de civilizație*, Cluj-Napoca.
- Kienast 1996 Kienast, D., *Römische Kaisertabelle*, Darmstadt.
- Király 1894 Király, P., *Dacia Provincia Augusti*, Nagybecskerek.
- Künzl 1988 Künzl, E., *Der römische Triumph*, München.
- Macrea 1969 Macrea, M., *Viața în Dacia romană*, București.
- Nemeth 2005 Nemeth, E., *Armata în sud-vestul Daciei romane*, Ed. Mirton, Timișoara.
- Petolescu 2000 Petolescu, C.C., *Dacia și Imperiul roman*, Ed. Universitas, București.
- Piso 1993 Piso, I., *Fasti Provinciae Daciae*, I, Bonn.
- Ruscu 2003 Ruscu, D., *Provincia Dacia în istoriografia antică*, Cluj-Napoca.
- Suciu 2000 Suciu, Viorica, *Tezaure monetare din Dacia romană și postromană*, Cluj-Napoca.